

**Az Univerzális Grammatika szempontjából lehet-e a -ván,-vén-nek alanya?\***

Nyelvészdoktoranduszok 15. Országos Konferenciája Szeged, 2011. november 17–18.  
Előadó: Nadasdi Péter LingDok 15. Szeged, 2011. november 17.

**1. Bevezetés**

Univerzálisan csak a véges igék oszthatják ki az alanyesetet argumentumaiknak (Chomsky (LGB 1981, MP 1999, 2000), ennek a magyar *-ván,-vén* ellentmond, ha elfogadjuk, hogy a személyjelölt *-t/-tt* toldalékos prenominalis szerkezetek (*a V.I. vezette vetélkedő* és *a vére hullott Vászka*, Nadasdi 2006, 2011) véges igét tartalmaznak. Az egyéb finnugor nyelvekben (Szepesy 1939 és Honti 2005) és a török nyelvben (Haig 1998) viszont a genitivus mellett jelöletlen (alanyeset?) alakban is állhat az igenév alanya. Kihívást jelent még a japán is (Hiraiwa 2000, 2002 és Miyagawa 2008), ahol pedig a vonatkozó tagmondat végesnek tartott igéje genitivusi alannal is állhat a legtöbb esetben. Nyelvtörténeti adatok szerint a magyarban a *-va, -ve* személyragozható volt, ugyanúgy mint ma a főnévi igenév, és a *-ván, -vén* egyes vélekedések szerint (Károly 1956) ennek az E/3. sz. alakja, hiszen *\*-vája, \*-véje* nem létezett. Mai, főképp művelt beszélt nyelvi és irodalmi nyelvi példák is megerősítik, hogy a *-ván, -vén* nem T (É. Kiss 2002 és Nadasdi 2006, 2011), hanem Agr jegyet visel (Tóth 2000, Kenesei 2005), így szinkrón értelemben is a birtokos személyjelezésre hasonlít inkább. Chomsky (1981, 1999 és 2000) szerint Nom. csak T-hez köthető, den Dikken (1999) szerint a birtokos jelöletlen alakja valójában esetenlküli (diakrón szempontból az eltűnt genitivus maradványa??), ezért a *-ván, -vén* a +Agr és -T jegyek miatt nem állhat alanyesetű argumentummal, hanem a birtokoshoz hasonlóan eset nélkül áll, vagy esetleg mégis létezik a magyarban is szerkezeti esetként a genitivus? A mostani vizsgálatban ezt a kérdést járom körül alaposabban.

**2. Adatok**

*-va, -ve, -ván, -vén*

**2.1. A *-va, -ve, -ván, -vén* legkorábbi emlékei**

\* Jelen kutatási eredmények megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítószámú projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Benkő (1991: 344–349), kiemelés tőlem (N. P.): a legkorábbi ómagyar szövegekben gyakoribb a *-va*, *-ve* mint a *-ván*, *-vén*

- (1) *hugy birságnop jutva mend ő szentii es ünüttei küzikün jó felől jochtotnia ilezje őt*  
(Halotti beszéd és könyörgés)
- (2) *kivánja elé menvén Bethle[hembele] fial öszve le[lél]* (Königsbergi Töredék Szalagjai)
- (3) *Fugva huztuzva üklelve ketve üliüd* (Ómagyar Mária-siralom)

## 2.2. A *-va*, *-ve* személyragozása a kódexirodalom korában

Károly (1956: 209–210), kiemelés tőlem (N. P.)

Egyes szám 1. személy: (4 adat)

- (4) *kit én te szolgálólányod megesmervém elfuték őtöllök* (Bécsi kódex: 35)
- (5) *Én kedeg enen magam meghagyattatvám láttam e nagy láttatot.* (Bécsi kódex: 159)

Egyes szám 2. személy: (6 adat)

- (6) *és tahát jöved ajándékozjad te ajándékodat* (Müncheni kódex: 24)
- (7) *A mely föld tégedet meghalvád fogadád azon hallyak meg és ot végem.* (Bécsi kódex: 2)

***Külön alannyal:***

- (8) *Te kedig alamizsna tevéd, ne tudja te balod, mit teszen te jogod.* (Müncheni kódex: 25)
- (9) *te kezedet meg nyitvád mindenek be tellyesednek* (Apor-kódex: 68)

Egyes szám 3. személy: (1 adat)

***Külön alannyal:***

- (10) *tarthassam őtet meghalvája* (Winkler-kódex: 232)

Többes szám 1. személy: (12 adat)

- (11) *és alázkoggyonk te néked hogy nem meghalvánk mü veszedelmönkben münmagonk mü szolgálatonknak kárát szenvedgyük* (Bécsi kódex: 14)
- (12) *Mert mü münönmagonkért szenvedgyük ezt bünhövénk mü istenönkben* (Bécsi kódex: 88)

***Külön alannyal:***

- (13) *Mondjátok, mert eljöttek ő tanejtványi ez éjjel, és **mü** aluvánk, elurozták őtet.*  
(Müncheni kódex: 81)
- (14) *mondanak ítéllyen isten működöttök és te közötted mert töttél gonoszokat mübennök nem akarvánk békességgel szolnonk az Assziriosok[nak]kal* (Bécsi kódex: 24)

Többes szám 2. személy: (17 adat)

- (15) *Imádkozvátok kedig ne akarjatok sokat szólnotok* (Müncheni kódex: 26)
- (16) *Ha azért tü gonoszok valvátok tudtok jó adományokat adnotok tü fiaitoknak*  
(Müncheni kódex: 28)

Többes szám 3. személy: (27 adat)

- (17) *És bemenvéjek az házba, lelék az gyermeket Máriával* (Müncheni kódex: 19)
- (18) *Az pásztorok kedig elfutának, és az városba jutvájok Meghirdeték mendezeket*  
(Müncheni kódex: 31)

**Külön alannyal:**

- (19) *Azok kedig elmenvéjek kezdé Jézus mondani az gyölekezeteknek Jánosról*  
(Müncheni kódex: 36)
- (20) *És ő atya és annya meghalvájok Mardocheus őmagának jányáol vevé [magának] őtet* (Bécsi kódex: 51)

### 2.3. A -ván, -vén a kódexirodalom korában

Károly (1956: 168–171), kiemelés tőlem (N. P.)

**Közös alany:**

- (21) *Kik megvervén elereszték őtet hiján* (Müncheni kódex: 176)
- (22) *És vevén Noémi a gyermekét és veté ő ölébe* (Bécsi kódex: 10)

**Külön alannyal:**

**A. Tárgyatlan igével**

- (23) *Még ő beszélvén az gyülekezeteknek, im ő anyja és ő atyafiai állnak vala kiinn*  
(Müncheni kódex: 41)
- (24) *Ők kedig Galileában nyájaskodván mondá azoknak Jézus* (Müncheni kódex: 52)

### **B. Tárgyas igével**

- (25) *Tahát királ parancsolván öltöztetéék Dánielt bársonyba* (Bécsi kódex: 144)
- (26) *Nap őrizvén ő el nyugtát, hogy ő homolát tartván fénylvén a csillagoknak fények a bizony utakat tartá* (Apor-kódex: 129)

#### **Más személlyel:**

- (27) *Én kedig keresvén én tanálcsosimtol miképpen ez tellyesedhetnék be* (Bécsi kódex: 75)

#### **Jelöletlen tárgyi bővítménnyel: (szenvedő)**

- (28) *És úgy a napok betelleyeséjtvén kik után mondottavala királ hogy bevitettettetének Bevivé őket a meddőknek fedelme Nabuchodonozornak személe eleibe* (Bécsi kódex: 118)
- (29) *hogy azok megölettévé álnozkodnék münmagonkrol* (Bécsi kódex: 84)

#### **Létigével:**

- (30) *Ezek kedig írván vadnak* (Müncheni kódex: 239)
- (31) *Mert írván vagyon* (Müncheni kódex: 73)

## **2.4. A -va, -ve a kódexirodalom korában**

Károly (1956: 207–208), kiemelés tőlem (N. P.): Jordánszky-kódexben a Müncheni kódex -va, -ve változatai helyett mindig -ván, -vén, későbbi kódexekben ritka a -va, -ve.

- (32) *Mert ez az kiről írva vagyon* (Müncheni kódex: 36)
- (33) *Látá szent Ferencet térden állva* (Jókai-kódex: 43)

## **2.5. A -va, -ve, -ván, -vén ma**

Komlósy (1992: 465–466), kiemelés tőlem (N. P.)

„Lexikális alany használata ugyan csak a *lévén* igenévvel alkotott szerkezetekben mondható általánosan elfogadottnak, de néha más igék mellett is találkozhatunk lexikális vagy Ø »saját« alannyal.” (Komlósy 1992: 465).

- (34) *Az ajtó nyitva lévén, beléptem.*
- (35) *Megszületvén a gyereke, Jóska új életet kezdett.*
- (36) *\*Megszületve a gyereke, Jóska új életet kezdett.*
- (37) *Beesteledvén betértünk egy fogadóba.*
- (38) *??Beesteledve betértünk egy fogadóba.*
- (39) *(Péter korán ért haza.) A szobába belépvén, a kutyája mindjárt elébe szaladt.*
- (40) *\*(Péter korán ért haza.) A szobába belépve, a kutyája mindjárt elébe szaladt.*
- (41) *%Tegnap kirándulni indultunk, de az állomásra érve eleredt az eső.*
- (42) *?? Jánosék kirándulni indultak, de az állomásra érve eleredt az eső.*

Sárik (1998: 425–427), kiemelés tölem (N. P.)

- (43) *Megvirradván hazaindultunk.*
- (44) *\*Megvirradva hazaindultunk.*
- (45) *A küszöbben elbotolván Géza elmosolyodott.*
- (46) *A küszöbben elbotolva Géza elmosolyodott.*
- (47) *Géza a küszöbben elbotolván Jóska elmosolyodott.*
- (48) *\*Géza a küszöbben elbotolva Jóska elmosolyodott.*

Kenesei (2000: 118–126), kiemelés tölem (N. P.)

- (49) *Panni a vázát apró darabjaira összetörve lépett a szobába.*
- (50) *Panni a vázát apró darabjaira összetörve találta.*
- (51) *[Péter is megérkezvén] elindulhattunk.*
- (52) *\*[Péter is megérkezve] elindulhattunk.*
- (53) *[pro beesteledvén] hazamentünk.*
- (54) *\*[PRO beesteledve] hazamentünk.*

Tóth (2000: 135–138), kiemelés tölem (N. P.)

- (55) *Eltakarva a romokat, hó hullott a tájra.*
- (56) *\*Eltakarva a romokat, havazott a tájra.*
- (57) *Hirtelen befelhősödött, korai szürkületet okozva.*
- (58) *Óriásit villámlott, megvilágítva az égboltot.*
- (59) *János megérkez-vén/\*ve, pro elindultunk hazafelé.*

(60) *Hajnalod-ván/\*va, pro elindultunk hazafelé.*

É. Kiss (2002: 222), kiemelés tőlem (N. P.)

(61) *A kapu becsukódván, Aladdin egy barlangban találta magát.*

(62) *\*Én nem lévén otthon/\*ti nem lévén otthon, a postás nem tudott bejutni.*

(63) *?? Rálépve/vén a sínekre, Jánost elütötte a vonat.*

Kenesei (2005: 162), kiemelés tőlem (N. P.)

(64) *[Péter a labdát elrúgván] hazamentünk.*

(65) *[pro<sub>i</sub> beesteledvén] (mi<sub>j</sub>) hazamentünk.*

(66) *[Úgy tűnvén, [hogy esik]] hazamentünk.*

### 3. Jellemzők

- A *-va, -ve* az ómagyarban személyragozható volt, de E/3. személyben csak egy példa: *\*-vája, -véje, (10) meghalvája*
- A *-va, -ve* az ómagyarban vehetett maga mellé külön alanyt és vele egyezett: (8)–(10), (13)–(14), (19)–(20)
- A *-ván, -vén* az ómagyar kortól kezdve vehetett maga mellé külön alanyt, szinte kizárólag 3. személyűt (egyes és többes számút): (23)–(26), de más személlyel is állhatott: (27) *Én keresvén* (feltéve, ha nem elírás, *m* helyett *n*)
- A középmagyarban nem mutatható ki, és a mai magyarból is eltűnt a *-va, -ve* személyragozása
- Önálló alannyal a *-ván, -vén* rendelkezhet a mai magyarban, és csak E/3. személyben, más személlyel nem: (34)–(37), (39)–(40), (43)–(44), (47)–(48), (51)–(54), (59)–(66)
- Vannak egyes példák, melyek azt mutatják, egyes esetekben a *-va, -ve* is állhat önálló alany mellett a mai magyarban: (33), (38), (41)–(42), (50), (57)–(58), (63)
- Vannak példák, melyek azt mutatják, hogy bár a nyílt egyeztetés eltűnt, mögöttesen megvan a mai magyarban is: (41)–(42)

- A *-va, -ve* az ómagyarban a főmondat tárgyával (vagy egyéb argumentumával) is egyezett: (7), (14), de E/3. személyben egy esetben van nyílt egyezés: (10) *meghalvája*, egyéb esetben jelöletlen az ómagyarban: (33), mai magyarban *-va, -ve* és *-ván, -vén* is: (50), (63)

#### 4. Az ómagyar paradigma

Károly (1956: 208–213): személyragos határozói igenév zömmel a Müncheneri (35 személyragos alak) és Bécsi (31 személyragos forma) kódexekben, többi kódexben néhány szórványos alak, Jókai-kódexben nincs, mai nyelvjárásokban sincs nyoma. „beleilleszkedik abba a finnugor nyelveket általában jellemző tendenciába, amely az ige infinitív alakjain igyekszik jelölni a cselekvő személyét. Az igenevek e személyragos használatára a latin semmi ösztönzést nem nyújtott, s így ebben a latintól merőben eltérő alakváltozatban a fordítás magyarossága domborodik ki.” (Károly 1956: 213).

Benkő (A. Jászó) (1992: 442): nem mutathatók ki sem a régi, sem a mai nyelvjárásokban, mesterséges alkotások, „a szerző grammatizálási törekvéseinek termékei”, és az *-atta, -ette* analógiájára keletkeztek:<sup>1</sup>

	<i>-va, -ve</i> személyragozása Károly (1956: 210)	<i>-atta, -ette</i> személyragozása Károly (1956: 214–216)
E/1.	<i>(én) meghalvám</i>	<i>(én) leszállattam</i>
E/2.	<i>(te) meghalvád</i>	<i>(te) leszállattad</i>
E/3.	— /?? <i>(ő) meghalvája, meghalván</i>	<i>(ő) leszállatta</i>
T/1.	<i>(mi) meghalvánk</i>	<i>(mi) leszállattonk</i>
T/2.	<i>(ti) meghalvátok</i>	<i>(ti) leszállattatok</i>
T/3.	<i>(ők) meghalvájok</i>	<i>(ők) leszállattok</i>

Károly (1956: 210–212)

„1. Miért hiányzanak a *látvája*-féle igenévalakok?

2. Miért csak a személyragok előtt található meg a *-va, -ve* igenévképző, a személyragtalan igenév miért mindig *-ván, -vén* képzős?”

<sup>1</sup> Székelyföldön még kimutathatók ilyen alakok, l. Klemm (1942: 391): *émette 'ébrenlétében'*.

- a.) A *látvája* azért hiányzik, mert a 3. személy a ragtalan *látva* volt. Az egyetlen példa a *meghalvája* a feltételes módú *látnája* analógiájára keletkezhetett.
- b.) A *-ván, -vén* esetében, mivel leggyakrabban E/3. személyű használatban szerepel, a toldalék *-n*-jét a 3. személy jelölőjének tekintették, hiszen más személyekkel kiegészítő eloszlásban van: *járvá-m, járvá-d, járvá-n, járvá-nk, járvá-tok, járvá-jok*. Az *-n* analógiás kapcsolatban van az *-n* igei személyraggal: *mondj-on, visz-en, lő-n*, amely elősegíthette az igenévi személyraggá válását. Károly nem jelenti ki egyértelműen és határozottan, hogy az *-n* elem az E/3. személyragja lenne, de nem is cáfolja, hogy nem az: lebegteti, lehet a *-ván, -vén* oszthatatlan is és felosztható is. A nyelvtörténeti kutatások (Benkő /A. Jászó/ 1991: 345) szerint azonban a *-ván, -vén -n* eleme mindenképpen egy locativus-modalisi ragra megy vissza.

#### 4.1. A paradigma maradványai a mai magyarban

Vannak példák, melyek azt mutatják, hogy bár a nyílt egyeztetés eltűnt, mögöttesen megvan a mai magyarban is, ezért nem jó a *-ván, -vén*: (41)–(42):

- (41) % *Tegnap kirándulni indultunk<sub>i</sub>, de az állomásra érve<sub>i</sub> (\*érvén<sub>i</sub>) eleredt az eső.*
- (42) ?? *Jánosék<sub>j</sub> kirándulni indultak<sub>j</sub>, de az állomásra érve<sub>j</sub> (férvén<sub>j</sub>) eleredt az eső.*

A főmondat tárgyával is lehet egyeztetés: (50), (63):

- (50) *Panni a vázát<sub>k</sub> apró darabjaira összetörve<sub>k</sub> találta.*
- (63) ?? *Rálépve<sub>m</sub>/vén<sub>m</sub> a sínekre, Jánost<sub>m</sub> elütötte a vonat.*

A fenti mondatok elfogadhatóságát az okozza a mai magyarban, hogy az ómagyar egyeztetés nem volt mesterséges alkotás, csak az igenevek személyjelölői opcionálisak, így gyakran el is maradhatnak, l. a főnévi igenevet a mai magyarban, így könnyen eltűnhettek a *-va, -ve* formánsokról, ahogy a főnévi igenév személyragozása is kiterjedtebb volt az ómagyarban, mint a maiban:

- (16) *Ha azért tü<sub>n</sub> gonoszok valvátok<sub>n</sub> tudtok<sub>n</sub> jó adományokat adnotok<sub>n</sub> tü fiaitoknak*  
(Müncheni kódex: 28)
- (67) *Ha azért ti<sub>p</sub> gonoszok is vagytok<sub>p</sub>, tudtok<sub>p</sub> jó adományokat adni<sub>p</sub>/\*adnotok<sub>p</sub>, a*  
*fiaitoknak*



(68) *A vihar*<sub>q</sub> *nem sikerült (a) házakat lerombolni(-a<sub>q</sub>)*

#### 4.2. A személyjelölő státusa

Diakrón szempontból kétségtelen a *-va*, *-ve* toldalékjainak személyrag státusa, hiszen egyeztető morfémáknak tekinthetők, amelyek minden számban és személyben egyeznek az „alanyukkal”.

Ha diakrón szempontból elfogadható a *-ván*, *-vén -n* elemének az önálló létezése, és a paradigma részévé válása E/3. személyben, még inkább elfogadhatjuk szinkrón szempontból. Ezt támogatja É. Kiss (2002) és Kenesei (2005) és Nadasdi (2006, 2011) is. É. Kiss szerint azonban szinkrón szempontból az *-n* időjel, mivel személy és szám szerint nem változik (62),<sup>2</sup> viszont alanyeset létrehozására képes, és Chomsky (1981) óta az alanyeset kiosztását a T jegyhez kötjük, ezért T jegyet rendel hozzá.

Kenesei (2005) személyragnak, Agr jegynek tekinti, hiszen diakrón szempontból mindenképp személyrag.

Nadasdi (2006, 2011) É. Kiss-sel egyetértve időjelnek tekintette hasonló megfontolásból.

**Kérdés:** Tartható-e az időjeles álláspont, és nemcsak diakrón, hanem szinkrón szempontból is személyragnak tekinthető-e?

Más személlyel, mint E/3. ugyan nem állhat, de az önálló „alanyú” szerkezetek mindig *-ván*, *-vén*-nel állnak, azzal egyeztetnek, és ez tekinthető az E/3. személyragjának.

Az igenév személyragozásának opcionálitása megengedi (38), (50), (57)–(58), (63), más személyekkel pedig már a mai magyarban nem is tudna egyezni, ezért jelöletlen (41)–(42), tehát ha időjel lenne és nem személyrag, ezekkel is simán összeegyeztethető lenne a *-ván*, *-vén*:

(41) % *Tegnap kirándulni indultunk<sub>i</sub>, de az állomásra érve<sub>i</sub>/\*érvén<sub>i</sub> eleredt az eső.*

(42) ?? *Jánosék<sub>j</sub> kirándulni indultak<sub>j</sub>, de az állomásra érve<sub>j</sub>/\*érvén<sub>j</sub> eleredt az eső.*

<sup>2</sup> A *maga* névmással viszont valamelyeset elfogadhatóbban tűnik: %?Én magam nem lévén otthon.

Tóth (2000) értelmében is személyragnak tekinthető inkább, hiszen az időjárásigék „alanytalanságát” cáfolandó a főnévi igenév személyragozásával vetette egybe, amely ott egyértelműen személyrag:

(69) *Márciusban már nem kellene havazni\*(a)*

Tóth megjegyzi, hogy a *-va, -ve, -ván, -vén* különbség meglepő az időjárásigéknél, ha nem feltételezünk ott szintaktikai alanyt, amely megmagyarázza, miért lehet grammatikus a *-ván, -vén* és agrammatikus a *-va, -ve*:

(60) *Hajnalod-ván/\*va, pro elindultunk hazafelé.*

**Probléma:** Ha Agr jegy van csak a *-ván, -vén*-nél és nincs T jegy, akkor mi engedélyezi az alanyesetet, ha Chomsky (1981) értelmében az csak T jegyhez köthető. Ugyanakkor univerzálisan megengedhető-e, hogy egy igenévnek (nem véges igének) alanya legyen, mikor csak véges igék állhatnak alanyesettel, vagy a magyar kivétel lenne? Ha viszont mégsem alany, akkor nem veti-e fel a személyragos *-t/-tt* toldalékos verbális elemek kérdését újra?

## 5. Igenévi alany a finnugor és a török nyelvekben

### 5.1. A mariban

A mariban (cseremis) az igenév alanya genitivusban áll, de a genitivus *-n* ragja opcionális az igenév előtt, jelöletlen alakban is megjelenhet az igenév „alanya”, amely így megegyezik az alanyesettel, amely mindig jelöletlen.

Szepesy (1939: 17), kiemelés tőlem (N. P.)

(70) *oš kuy'ža-n kalašome mutšo*  
fehér cár+Gen. mond-ott szó  
'a fehér cár mondta szó'

(71) *ačaž ləštəme βopš*  
apa csinált méhkas  
'az apa készítette méhkas'

## 5.2. A habitatív és a birtokos jelzős szerkezetek alaktani megformáltsága az uráli nyelvekben

Honti (2005: 449–450) (kiemelés tőlem, N.P.)

uráli nyelvek	habitatív szerkezetek ( <i>mihi liber est</i> )	birtokos jelzős szerkezetek
finnségi	<i>l</i> elemű esetragok, <b>gen.</b>	<b>gen.</b>
lapp	statikus localisi esetek	<b>gen.</b>
mordvin	<b>gen.</b>	<b>gen.</b>
cseremisiz (mari)	<b>gen.</b>	<b>gen.</b>
permi	<i>l</i> elemű esetragok, <b>nom.</b>	<i>l</i> elemű esetragok, <b>nom.</b>
obi-ugor	<b>nom.</b> , loc., névutó	<b>nom.</b> , loc.
magyar	DAT. (>gen.)	<b>nom.</b> , DAT. (>gen.)
északi szamojéd	<b>nom.</b> , <b>gen.</b>	<b>gen.</b>
déli szamojéd	<b>nom.</b> , <b>gen.</b> , névutó	<b>gen.</b>

## 5.3. A törökben

A török nyelvben az igenév alanya genitivusban áll, de genitivus *-in* ragja el is maradhat, jelöletlen alakban is megjelenhet az igenév „alanya”, amely megegyezik az alanyesettel, amely mindig jelöletlen.

Haig (1998: 52), kiemelés tőlem (N. P.)

(72) *[sen-in söyle-diğ-in]* *ben-i ilgilendir-mez*  
*te+Gen mond+Bef.mell.ign.+PossSg2.* *én+Acc érdekel+NegSg3*

’Nem érdekel, hogy mit mondtál.’

Nem maradhat el a genitivus, ha csak a kötelező argumentumok jelennek meg a szerkezetben, akár a fő-, akár a mellékmondatban:

Haig (1998: 57)

(73) *[Hasan Bey'in gel-diğ-in]-i* *duy-du-k*  
H. *bej+Gen jön+Bef.mell.ign.+PossSg3.+Acc* *hall+MúltP11.*

(74) \**[Hasan Bey gel-diğ-in]-i* *duy-du-k*

’Hallottuk, hogy Hasszán bej megjött.’

Ha az igenév adjunktumszerepben áll, vagy az igenévi szerkezetben adjunktumok is megjelenhetnek, a genitivus elmaradhat:

Haig (1998: 56–57)

(75) *[Hasan Bey gel-diğ-in]-de* *Mustafa daha uyuyor-du*

H. bej jön+Bef.mell.ign.+PossSg3.+Loc M. még alszik+Prog+MúltSg3.

’Amikor Hasszán bej megjött, Musztafa még aludt.’

(76) *[Gönül erken gel-diğ-i]* *için ye-meğ-e başla-dı-k*

G. korán jön+Bef.mell.ign.+PossSg3 miatt eszik+Inf+Dat kezd+Múlt+P11.

’Mivel Gönül korán megjött, elkezdünk enni.’

(75)–(76) Ótott-Kovács Eszter szóbeli közlése alapján az anyanyelvi beszélők szerint nem állhat gen.-szal.

## 6. A probléma megoldása

### 6.1. Genitivus kontra dativus

A **genitiuvusi** *-nAk* és **dativusi** *-nAk* megkülönböztetése: „Teljesen függetlenül attól, hogy hogyan értékeljük a genitivusi, illetőleg a dativusi esetviszonyt, nem kétséges, hogy nem két, hanem egy esetragról van szó.” (Kiefer 2000: 578)

#### 6.1.1. A genitivus maradványa a magyarban?

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint:

*Ön, önnön* (> *ő*): „Az a magyarázat, amely szerint a névmás *-n* eleme finnugor eredetű genitivusrag, illetőleg határozórag, nem valószínű.”

#### 6.1.2. A genitivus mint szerkezeti eset: a japán példája

Hiraiwa (2000)

A japánban a vonatkozó mellékmondat alanya lehet nom.-ban (123) és gen.-ban is (124):  
nom./gen. felcserélhetőség (Nom.-Gen. Conversion/NGC)

(77) *Kinoo John ga katta hon*

tegnap J. NOM vesz-PST-ADN könyv

'az a könyv, amelyet János tegnap vett./a tegnap J. által vett könyv

(78) *Kinoo John no katta hon*

tegnap J. GEN vesz-PST-ADN könyv

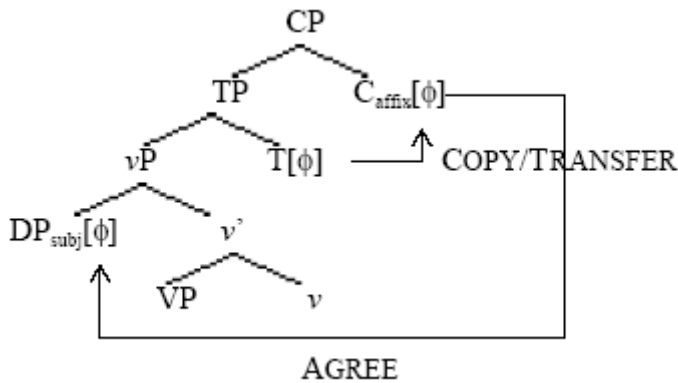
'az a könyv, amelyet János tegnap vett./a tegnap J. által vett könyv

Nyelvtörténetileg a *ga* és *no* partikulák ekvivalensek, mindkettő lehetett az alanyeset és a birtokos eset jelölője is, pl. a mai nyelvben is használatos megkövült kifejezés is mutatja: *waga kuni* ([*a mi*] *hazánk*), ahol a *ga* birtokviszonyt fejez ki.

Chomsky (1999, 2000) Eset és Egyeztetés elméleti kerete szerint nincs esetjegy, a szintaktikai tárgy és a strukturális eset egy önálló, nem differenciált  $\phi$  jegynek tekinthető. A strukturális eset a szonda egy tulajdonága, amelynél a DP esetértékelése alulspecifikált, és csak a szonda releváns  $\phi$  jegyével való egyeztetés /AGREE szintaktikai művelet specifikálja. A DP akkor kap alanyesetet, ha az összeillesztő szonda (matching probe) a T  $\phi$  jegyének felel meg, és akkor tárgyesetet, ha az a  $v$   $\phi$  jegye.

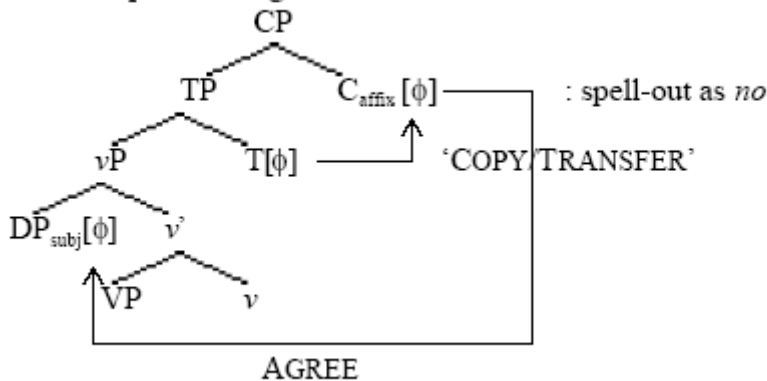
Chomsky strukturális eset-elméletét továbbfejlesztve, Hiraiwa szerint a C **univerzálisan** a strukturális esetet genitivusként határozza meg. C a DP strukturális esetét genitivusnak jelöli ki:

(79) A birtokos eset kijelölése



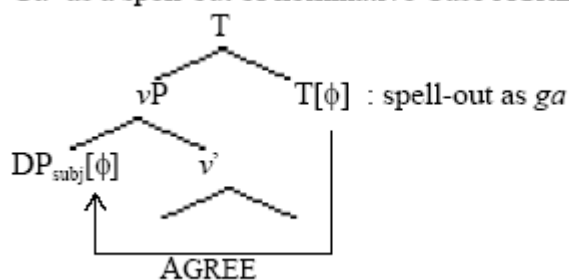
(80) A *no* (GEN) a C-n megvalósuló genitivusegyeztetés kiírása (spell-out):

*No* as a spell-out of genitive Case AGREE on C



(81) A *ga* (NOM) a T-n megvalósuló nominativusegyeztetés kiírása (spell-out):

*Ga* as a spell-out of nominative Case AGREE on T



Hiraiwa szerint az ige inflexióját a japánban az egyeztetés (AGREE) hozza létre. A szokásos kijelentő mondatokban a T mindig V-vel (és *v*-vel) egyezik, amely hozzákapcsolja az időjelet (tense) és inflexiók toldalékokat az igehez.

A tanulmány szerint a nom./gen. átváltás/felcserélhetőség (NGC) több nyelvben való előfordulása támogatja azt az állítást, hogy a birtokos esetet a C-T-V fejek együttese D-től függetlenül ellenőrzi.

Hiraiwa szerint NGC univerzális elv: a nom./gen. átváltás/felcserélhetőség csak olyan N nyelvben lehetséges, amely alkalmazza C-T-V egyeztetést a vonatkoztatás során. NGC így nem figyelhető meg olyan nyelvben, amely nyílt *wh*-mozgatást vagy nyílt mondatjellemzőt/mondatbevezetőt (*complementizer*) használ a vonatkozó szerkezetek megformálásában.

Hiraiwa átveszi Downing (1978) prenominális vonatkozó szerkezetekre érvényes felosztását:

- a. [CP .....V-suffix] N pl. japán, koreai, navaho, ...
- b. [CP.....affix-V] N pl. amhara, apatani, ...
- c. [CP [TP.....V] C ] N pl. mandarin kínai, ...

A speciális igei inflexió *predikatív adnominális* forma (P-A forma) a szintaktikai C-T-V fejek együttesének az egyeztetés révén megvalósuló formájával van összhangban.

Hiraiwa (2002)

Megismétli Hiraiwa (2000) állításait, és kihangsúlyozza:

NGC-t a japánban döntően a speciális igei inflexió (P-A forma) engedélyezi, és a genitívust az NGC-ben a C-T-v-V fejek együttesén megjelenő  $\phi$  jegy szondájával való egyeztetés során ellenőrizzük, és ez adja a P-A formát.

Miyagawa (2008), MIT, a japán az altáji nyelvcsalád tagja

(82) [**watasi-no** katta] uma-wa ii.

én-Gen vett ló-Top jó  
'az a ló, amelyet megvettem, jó.'

(83) [**watasi-no** uma]-wa ii.

én-Gen ló-Top jó  
'A lovam jó.'

Vonatkozó szerkezet a japánban:

a. [*Hanako-no/-ga tukutta*] *tabemono*

H.-Gen/-Nom készített étel

'Az az étel, amelyet Hanako főzött

b. Törökben

[Ali-nin/\*- pişir –diğ –i ] yemek

Ali-Gen/-Nom főz-Bef.mell.ign.-PossSg.3 étel

'Az az étel, amelyet Ali főzött.'

Miyagawa szerint a birtokos esetű alanyos mondatok nem Tense, hanem **aspektus** jelölők.

Ha a nominativus helyet cserél a genitivussal, akkor a preferált olvasat melléknévi:

(84) [kizu-no tui-ta] kabe

karcolás-Gen szúr-PAST fal

??'A fal, amelyet összekarcoltak.'

'Az összekarcolt fal'

Az a tény, hogy a vonatkozó szerkezet korlátozott volta okozza a melléknévi jelentést, és a genitivus alanyú mondatok nem tartalmazznak tense-t, azzal a következménnyel jár, hogy a verbális inflexió nem *tense*, hanem *aspect*.

### 6.1.3. Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod

(Bastian Sick, 2004, Köln/Hamburg; ford: 'A részeseset a birtokos esetnek a halála')

Nem ritka jelenség, és nem egyedüli magyar sajátosság, hogy a DAT birtokos funkcióban szerepel.

Honti (2005: 451): német és holland

Német

(85) *Dem Vater sein Sohn*

Art+Dat apa övé fiú

'Az apának a fia'

Holland

(86) *de vader zijn zoon*

Art apa övé fiú



'az apának a fia'

## 6.2. Dativus kontra jelöletlen eset

Den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) szerint a birtokos nem kaphat nominativust, hanem itt eset nélküli formában áll a birtokos, ami szerkezeti eseteknél (Nom., Acc., Gen., Dat.) absztrakt eset formájában is előfordulhat.

A mari és a török nyelvben, ahol a nominativus mindig jelöletlen, szintén feltételezhetjük, hogy az igeneveknél a birtokos eset látható ragja váltakozik egy jelöletlen formával. A rag mögöttesen jelen van, csak nem jelenik meg nyíltan. Ezt feltételezve az esetelméletet sem sértjük meg.

(87) *A kutyám-Ø kergeti a macskám-Ø.*

Nom.	Acc
Acc.	Nom.

Nyílt tárgyeset nem jelenik meg, de egyik DP épp az esetelmélet következményeként accusativusban van, de az már nem szintaktikai probléma ki kit kerget (kiugrósági skála, SVO szórendi sajátosság stb.). A jelöletlen birtokosnál és a *-ván*, *-vén*-nél diakrón szempontból genitivus lehetett: az uráli *-n* genitivus rag eltűnt a magyarból, míg szinkrón szempontból den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) értelmében (egyelőre) esetenküliségről beszélhetünk.

Chomsky (1981, 1999, 2000) értelmében viszont alanyeset csak Tense jegyhez köthető, de itt csak Agr jegyet találunk, így a nominativus elméleti megfontolásból sem lehetséges.

## 6.3. Jelöletlen birtokos eset mint szerkezeti eset létezése a mai magyarban?

A *-ván*, *-vén* alanya a birtokoshoz hasonlóan jelöletlen, de személyragozásuk nem teljesen egyezik meg, és inkább az *-atta*, *-ette* személyragozására hasonlít (19):

(19) *Azok kedig elmenvéjek kezdé Jézsus mondani az gyölekezeteknek Jánosról*

(88) *azok elmenése*

(89) *ők a hegyről leszállatok eleikbe kele ő nekik sok gyülekezet* (Müncheni kódex: 149, a kiemelés tőlem, N.P.)

(90) *az ők hegyről való leszállása*

Ugyanakkor egy jelentős ponton az *-atta, -ette* ragozásától is eltér, a kiemelés tőlem, (N.P.):

- (91) *Még ő beszélette im eljöve Judás* (Müncheni kódex: 74)  
(10) *!!!tarthassam őtet meghalvája*  
(23) *Még ő beszélvén az gyülekezeteknek, im ő anyja és ő atyjafiai állnak vala künn*

Mint ahogy az egyetlen megmaradt ragozott igenevünkétől is:

- (92) *Őnekik el kellett menniük*  
(19) *Azok kedig elmenvéjek kezdé Jézus mondani az gyülekezeteknek Jánosról*  
(93) *Őneki itt kell maradnia*  
(10) *!!!tarthassam őtet meghalvája*  
(23) *Még ő beszélvén az gyülekezeteknek, im ő anyja és ő atyjafiai állnak vala künn*

Chomsky (1999, 2000), Hiraiwa (2000, 2002) és Miyagawa (2008) értelmében feltételezem, hogy a birtokos szerkezet jelöletlen birtokosa és *-ván, -vén* alanya nem esetenküliek, ők is esettel rendelkeznek, amely szerkezeti eset: a **genetivus**, mert **nincs tense**, csak aspektus, nominativust nem tudja kiosztani alanyának, csak a genitívust. A szerkezeti eset pedig nem kell, hogy látható, nyílt, testes toldalékkal rendelkezzen, vö. angol nom. és acc. (csak a névmásoknál lehet megkülönböztetés, pl. **he** (nom.)/**him** (acc.))

Univerzálisan:

Véges ige ⇔ NOM (Tense)

Nem véges ige/igenév ⇔ GEN (Aspect)

Japánban az igei inflexiók formák önmagukban nem jelölik, hogy tense (véges ige) vagy aspect (igenév) alakban állnak, itt a nyílt esetek jelzik csak: ha *ga* (NOM) van, akkor tense, ha *no* (GEN), akkor aspect alak.

Magyarban pont fordítva van. Az esetragok nyíltan nem jelölik a különbséget, itt az ige inflexiók alakjai árulkodnak (nem mindig egyértelműen), hogy a kérdéses alak véges ige vagy igenév.

*Következmény:* Birtokviszonynál sincs se Nom., se esetenküliség, hanem a „jelöletlenség” = Gen. (*András könyve*), a *-nak, -nek* = dat. (*Andrásnak a könyve*).

Főnévi igenév: a *-nak, -nek* = dat., nincs Gen.

#### 6.4. Egy szál elvarrása

A személyragos *-t/-tt* toldalékos verbális elemet tartalmazó szerkezetekkel összevetve nem beszélhetünk-e ott is genitivusról?

Az Agr jegyet Kenesei (1986: 114) is elkülönítette a Nádasi (2011) által *hátral jelöltnek* nevezett szerkezetnél, és ehhez kötötte az alany megjelenését, de mivel nincs T jegy, nem lehet véges ige:

(24) *a Mari említette példa*

Ugyanakkor ebben a szerkezetben Nádasi (2006, 2011) kimutatta, hogy Agr jegy mellett a T jegy is jelen van, ezért alanyeset kiosztása lehetséges, és véges igéről beszélhetünk:

- *a vére hullott Vászka (elől jelölt)* szerkezettel való párhuzam
- igeneveknél nincs különbség határozott és határozatlan tárggyal való egyeztetés között (115)
- igenév és alanya közötti egyeztetés hiányzik az elől jelöltnél, pedig ez egyik létező igenévnél sincs meg
- ha genitivus a szerkezet alanya, miért lehetséges, hogy a tárgyas (*vezette*) és tárgyatlan (*hullott(\*a)*) igéknél eltérő inflexió van?
- Hátral jelölt egyezik mind az alanyával, mind pedig rejtett tárgyával
- A szerkezetek közötti különbség az alanyi és tárgyas ragozás közötti különbség: ez véges igei tulajdonság (a *-ván, -vén* erre nem képes, ezért nem véges ige)
- Alanyt csak véges ige oszthat ki
- Ha van alany, van T jegy, van időjel is, ami a múlt idővel egyezik meg

#### 7. Összegzés

A magyar nyelv nem egyedülálló a nyelvek között, hogy létezne igeneve, amely alanyesetet képes adni az argumentumának. Az egyetemes nyelvtan szempontjából a magyar *-ván, -vén* sem különleges, és beleilleszkedik a szokásos igenevek sorába. A *-ván, -vén* a +Agr és –T jegyek miatt nem állhat alanyesetű argumentummal: diakrón (személyragozás) és szinkrón (időjárás igék) érvek.

Univerzálisan (Chomsky 1981, 1999, 2000) nem lehetséges igenévnek alanyesetű alanya, csak a véges igének. Az igenév alanya egy **genitívusi** (*-ván, -vén*) vagy **dativusi** (főnévi igenév) névszói elem, mely a véges ige alanyi argumentumát jeleníti meg.

#### Hivatkozások

- Benkő Loránd (főszerk.) 1991/92: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Chomsky, Noam 1981. *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures*. Dordrecht–Holland/Cinnaminson–USA. Foris Publications.
- Chomsky, Noam 1999: Derivation by phase. In: Michael Kenstovicz (ed.): *Ken Hale: A Life in Language*. Cambridge, MA, MIT Press, 1–54.
- Chomsky, Noam 2000: Minimalist inquiries: the framework. In *Step by step: Essays on minimalism in honor of Howard Lasnik*. eds. Roger Martin, David Michaels, and Juan Uriagereka. Cambridge, MA.: MIT Press. [First published in MITOPL #15, Cambridge, MA.: MITWPL, 1998].
- Dikken, Marcel den 1999: On the Structural Representation of Possession and Agreement. The Case of (Anti-)Agreement in Hungarian Possessed Nominal Phrases. In: István Kenesei (ed.): *Crossing Boundaries: Advances in the Theory of Central and Eastern European Languages*. John Benjamins. Amsterdam. 137–178.
- Downing, Bruce T. 1978: Some Universals of Relative Clause Structure, in Joseph J. Greenberg szerk.: *Universals of Human Language 4: Syntax*, Stanford University Press, California, 375–415.
- É. Kiss Katalin 2002: *The Syntax of Hungarian*. Cambridge Syntax Guides. Cambridge University Press. Cambridge, United Kingdom.
- Haig, Geoffrey 1998: *Relative Constructions in Turkish* =Lars Johanson (Hrs.): *Turcologica* 33, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Honti László 2005: *A magyar habitív és izafetszerkezetek történeti háttere*. *Magyar Nyelv* 101: 449–454.
- Hiraiwa, Ken 2000: On Nominative-Genitive Conversion, *MIT Working Papers in Linguistics* 39, 66–124.
- Hiraiwa, Ken 2002. Nominative-genitive conversion revisited. In Noriko Akatsuka (ed.), *Japanese/Korean Linguistics* 10. CSLI/University of Chicago Press.
- Károly Sándor 1956: *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában = Nyelvtudományi Értekezések* 10. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kenesei, István 1986: On the Role of the Agreement Morpheme in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 36: 109–120.
- Kenesei István 2000: Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 75–136.
- Kenesei, István 2005: Nonfinite Clauses in Derived Nominals. In: Christoper Piñon & Péter Siptár (eds.): *Papers from the Düsseldorf Conference. Approaches to Hungarian* 9. Akadémiai Kiadó. Budapest. 160–186.
- Kiefer Ferenc 2000: A ragozás, In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 569–618.
- Klemm Antal 1942: *Magyar történeti mondattan* = Melich János és Németh Gyula (szerk.): *A magyar nyelvtudomány kézikönyve* II. köt. 6. füzet. MTA. Budapest.
- Komlósy András 1992: Régenek és vonzatok, In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1 Mondattan*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 299–527.
- Miyagawa, Shigeru 2008: Genitive Subjects in Altaic, *Proceedings of the Workshop on Altaic Formal Linguistics 4, MIT Working Papers in Linguistics*. MIT.



TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 projekt

- Nádasdi Péter 2006: Mozgatás nélkül? Egy prenominalis vonatkozó szerkezet minimalista elemzése a magyarban. In: Sinkovics Balázs et al. (szerk.): *LingDok5 Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. JATEPress. Szeged. 61–86.
- Nádasdi Péter 2011: Egy ismeretlen vonatkozó szerkezetről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23. Akadémiai Kiadó. Budapest. 415–436.
- Sárik Pál 1998: A határozói igenevek néhány problémája. *Magyar Nyelv* 94: 423–435.
- Szepesy Gyula 1939: *Az isten-adta-féle szerkezetek a finnugor nyelvekben = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 47. Budapest. (Doktori disszertáció; Hasonmás Kiadás. Budapest. 1978)
- Tompa József (szerk.) 1961/62: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan* I-II. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Tóth Ildikó 2000: Személytelen szerkezetek és expletív alanyok, In: Kenesei István (szerk.): *Igei vonzatszerkezet a magyarban*, Osiris, Budapest, 127–155.

**Jelen kutatási eredmények megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítószámú projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.**